

A Prónay-kastély épületei a kastélyparkban: Nagykastély, Kiskastély, Vendégház és a majorsági épület, Fürdőház
(Fotó: László János)

Laszlovszky József

Templom, kúria, kastély – Alsópetény megújuló műemlékei

A közelmúltban Alsópetény két legfontosabb műemlékegyüttese jelentős változásokon ment keresztül, és ma mindkettő részben megújulva, jelentős részleteikben helyreállítva várja a látogatókat. A település központjában álló középkori templom műemléki kutatására és helyreállítására már korábban sor került, de a mellette álló barokk harangtorony és a Werbőczy-emlékmű felújítása csak 2012-ben történt meg. A település szélén elhelyezkedő Prónay-kastély megújulása 2011-ben fejeződött be, és így sok évtizedes méltatlan hasznosítás és állapot után ma újra egykori fényében, és új funkcióban szolgál rendezvények helyszínéül. Mindezek nyomán tehát időszerű számba venni ezen kis nógrádi falu műemlékeit és azokat a történelmi eseményeket, amelyek kialakították a festői környezetben fekvő település épített örökségét.

A Prónay-kastély Nagykastélyának homlokzata a 19–20. század fordulóján (jobbra)

A Prónay-kastély elhelyezkedése Alsópetényben

Alsópetény az országnak azon részéhez tartozik, amely a középkort követő időszakban, a török hódoltság idején jelentős pusztulást szenvedett el, de szeren-

csésen a középkori emlékekből is megmaradtak máig álló részletek. A középkori falu a 17. században elnéptelenedett, majd ezt követően az erdős, hegyes-völgyes vidékre szlovák telepesek érkeztek. A romosan álló templomot újra felépítették, és egy korábbi műemléki helyreállítás tanúsága szerint a barokk külső és belső számos középkori részletet rejt. A templomhajó gótikus ablakai ma is láthatóak, míg a szentély középkori bordás boltozatának maradványai csak indításukban maradtak meg, a szentélyt és a hajót ma barokk boltozat fedti. A templom méretében, szerkezetében és jórészt felmenő falaiban ugyanakkor a középkori állapotot mutatja, és a különálló barokk harangtorony is középkori maradványok felhasználásával épült fel a 18. században. A település egyik utolsó középkori birtokosának, Werbőczy Istvánnak az udvarházát sejtethetjük azokban a romokban, amelyre ezt a jellegzetes formáját, de helyzetében különleges harangtoronyt felépítették.

A török kort követően az új birtokos családok rezidenciái már nem a falu központjában, a templom mellett jöttek létre, hanem attól távolabb, a település szélén. Itt volt elég hely ahhoz, hogy a kastélyok, kúriák és a hozzájuk tartozó gazdasági épületek, valamint a kastélykert vagy park kialakításra kerüljön. Ezek közül műemléki szempontból a Prónay-kastély a legfontosabb, és emellett a falu fontos épületei közé tartozott még az Andreánszky-kúria is. Ez utóbbinak a kertje jelentős természetvédelmi terület, maga az épület azonban a 20. században elpusztult és csak néhány éve épült fel modern hasonmása.

Az alsópetényi nemesi lakhelyek közül a Prónay-kastély épített örökségünk értékes része, mivel a rezidenciák egy kevésbé ismert és nagymértékben elpusztult csoportjához tartozik. A nógrádi hegyes-völgyes táj adottságai miatt kevésbé volt jellemző a nagybirtokok létrejötte, így a terület birtokosai inkább a megyei közép- és kismességek sorából kerültek ki. Lakóépületeik, majorsági központjaik ennek megfelelően jórészt nem a nagy barokk kastélyok közé tartoznak, hanem középnemesi rezidenciák, kismemesi kúriák csoportjába illeszkednek. Nem csak reprezentatív lakóhelyek voltak, hanem egyszerre szolgálták gazdasági és rezidenciális funkciókat. Egy-egy család különböző ágai több településen is birtokoltak kisebb-nagyobb épületegyütteseket, Prónay-kastélyból is több van a környéken. Ugyanakkor ez az emlékcsoport óriási mértékű pusztuláson ment keresztül, elsősorban a II. világháború utáni évtizedekben. Sajnos pusztulásuk ma is tart, így jelentős eredmény, ha egy-egy kastélyegyüttes megmentése, helyreállítása és értékmegőrző felújítása sikerrel jár. Az alsópetényi Prónay-kastély különleges abból a szempontból is, hogy nagyon kevés olyan együttest ismerünk, ahol ma is áll a nagykastély és a kiskastély egymás mellett, és a kastélykert is viszonylag csonkítatlanul megmaradt az épületek körül. Még kevesebb olyan emlék van, ahol a majorsági épületekből is megmaradtak álló részek.

A Prónay-kastély sorsa is a lassú pusztulás volt, mivel a II. világháború után birtokosaik elvesztették rezidenciájukat és ezt követően a legkülönfélébb formákban hasznosították az épületeket. Volt benne fo-

nalüzem, raktár, bányászklub, orvosi rendelő, mind-mind olyan hasznosítási forma, amely nem alkalmas az építészeti értékek megőrzésére. Szerencsére már ekkor is sor került egy helyreállításra, amely legalább a teljes pusztulást megállította, bár ezután is üzemként szolgáltak az épületek.

Az 1990-es években magánkézbe került az épületegyüttes, és a kastély új tulajdonosa megkísérelte mind az építészeti, mind a reprezentatív lakófunkció helyreállítását. Ez a program azonban sok ponton nélkülözötte az építészeti értékek és az örökségi szempontok figyelembevételét, és a nagyközönség számára nem is volt látogatható a kastély. 2009–2010-ben többek között a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült el a teljes rekonstrukciója. Az új tulajdonos, egy szoftver fejlesztéssel foglalkozó informatikai cég, telephelyként és rendezvény helyszíneként kívánta hasznosítani az épületegyüttest. Ebben az esetben a tervezés és a megvalósítás fázisát építészeti, művészettörténeti és régészeti kutatások előzték meg, és az örökségi szakemberek mindvégig aktívan részt vettek a helyreállításban, valamint az új épületek koncepciójának kialakításában. A kutatásokat Bozóki Lajos művészettörténész és a jelen cikk szerzője irányította. Ugyancsak fontos megjegyezni, hogy az épületegyüttes új hasznosítása is az örökségi

A Prónay-kastély Nagykasztélyának főhomlokzata (Fotó: Lajti Balázs)

A Prónay-kastély pusztuló Nagykasztélyának udvari homlokzata az 1970-es években (balra) és a helyreállítás után (jobbra) (Fotó: Lajti Balázs)

A Prónay-kastély Kiskastélyának homlokzata a Nagykastély felőli oldalon (Fotó: Lajti Balázs)

A Werböczy-kúria falmaradványai a statikai szondákkal (Fotó: Laszlovszky József)

A Nagykastély pincéjének hosszú folyosója a helyreállítás után (Fotó: Lajti Balázs)

szempontok teljes figyelembe vételével történik. Megújult a Nagykastély és a Kiskastély is, ezek reprezentatív helyiségei korhű bútorokkal berendezve szolgálnak esküvők, céges rendezvények, vagy éppen műemléki-örökségi szakmai szimpóziumok helyszínéül. A rendezvények között szerepelt az idén már másodszor megrendezett Pünkösdi Művészeti Fesztivál is, ahol főként zenei programok várták a látogatókat. A Nagykastélyban kialakított nászutas lakosztály és a Kiskastély igényesen berendezett, átriumos tér körül elhelyezkedő lakóterei szálláshelyként is hasznosíthatóak, de az ide látogató vendégek szállásigényét alapvetően a most felépült Vendégház szolgálja ki. Ez a majorsági épület egy részének helyén, a kastélyegyüttes stílusához igazodva készült el. Az építészettörténeti- és falkutatások ugyanis azt mutatták, hogy az egykor nagy kiterjedésű majorsági épületek nagy része elpusztult, csak egy kisebb épületrész őrzi építészeti és értékes elemeket. Így a 20. században épült jellegtelen, rossz kivitelezésű épületrész elbontásra került, míg a majorsági épület értékes része az új épületszárnyal együtt szolgál vendégházként. Emellett új elemként jelent meg a Fürdőház, amely a kor igényeinek megfelelően a szálláshelyet egy kis wellness-központtal teszi még vonzóbbá.

A falkutatás, valamint a levéltári és építészeti források vizsgálata azt is kimutatta, hogy mind a Nagykastély, mind a Kiskastély, mai egységes építészeti megjelenésük ellenére számos építési fázis nyomát őrzi. Az „U” alakú, világos homlokzati elrendeződést mutató Nagykastély több kisebb szárnyból épült össze a 18–19. században. A különböző periódusok nyomai ma már csak a korábban elhanyagolt, de most szépen helyreállított pincetérben láthatóak. A négyszögletes, középső fedett udvart körbe vevő Kiskastély szintén különböző építési periódusok nyomait mutatja, egy időben még a majorsági épületekkel is egybeépítették, ahogy arról korábbi térképek alapján meggyőződhetünk. A kastélyegyüttest eredetileg a Gyurcsányi család kezdte építeni, majd házasság révén került a Prónayak birtokába. A Kiskastély eredeti belső elrendezését, valamint a majorsági épületek hasznosítását még ismerjük a 20. század első feléből, de az épületek berendezése elpusztult a II. világháborút követően. Viszonylag jó állapotban maradt meg ugyanakkor a kastélypark. Ez alapvetően nem botanikai ritkaságokból áll, hanem a környező hegyek természetes erdőtakarójához igazodva alkot facsoportos-ligetes kertet, amely harmonikusan illeszkedik az egyes épületekhez. Mindezekről és a kastély történetéről színes képekkel gazdagon illusztrált kis kiadvány is megjelent, bemutatva a kastély korábbi állapotát, építészeti értékeit és a helyreállítás nyomán létrejött új épületeket is.

A Prónay-kastély helyreállítását irányító tulajdonos, Molnár József, a 2012-es Podmaniczky-díjat elnyerve kezdeményezte és anyagilag is támogatta, hogy a település más emlékei is helyreállításra kerüljenek, ezzel is növelve a település turisztikai vonzerejét. Így kerülhetett

sor a harangtorony és a Werbőczy-emlékmű állagmegóvására, helyreállítására is. A Prónay-kastély tulajdonosa, valamint a harangtorony és emlékmű közötti kapcsolat nemcsak most jött létre, hanem történetileg is megvannak ennek az előzményei. A középkori templom melletti romokra már a 18. század végén felfigyeltek, és összekapcsolták azt a település leghíresebb korábbi birtokosával, Werbőczy Istvánnal. A legjelentősebb középkori joggyűjtemény összeállítója nem csupán a történelmi emlékezet miatt volt fontos a 18. század végén, hanem a korszak nemessége számára is kiemelkedő szereppel bírt. Legfontosabb műve, a Hármaskönyv ugyanis azon jogoknak volt a gyűjteménye és alapja, amelyre támaszkodva próbálta megtartani vagy éppen megerősíteni kiváltságos helyzetét a Habsburg Birodalmon belül a magyar nemesség. A kastély egykori birtokosának, Gyurcsányi Ignácnak az özvegye ezért piramis alakú emlékművet emeltetett a 16. századi Werbőczy-kúria romjaira, amelyen latin nyelvű felirat emlékeztet a település egykori jeles tulajdonosára és az emlékmű állítójára is. A piramis forma közkedvelt sír-emlékmű típus a barokk korban, de ebben az esetben nem Werbőczy István földi maradványai találhatóak meg az épület belsejében. A Gyurcsányi család ugyanis kriptát alakított ki a romokból, és így a családi sírbolt egyszerre szolgált a nemesi család nyugvóhelyeként és a nemesi jogok összefoglalójának emlékhelyeként. Ugyancsak ez a kettősség indokolja, hogy a templom harangtoronyát sem magához a templomhoz építették, hanem attól különállóan, a Werbőczy-kúria romjaira.

A harangtorony vizsgálata azt mutatta, hogy súlyos szerkezeti hibák mutatkoznak az alépítményben és ez a tornyot is veszélyezteti. A statikai szondák és az épület felmérése lehetővé tették, hogy kutathassuk a kúria romjait is. A helyreállítási munkák régészeti szakfelügyelet mellett folytak, Mérai Dóra régész, Szabó Bea építész és Laszlovszky József részvételével. Megállapítható, hogy az újkori kriptá két földalatti szintje középkori falak felhasználásával épült ki, és jelentős falmaradványok húzódnak a templomdomb oldalában. Így Werbőczy rangjához méltó, nagyobb kúria épülettel számolhatunk Alsópetényen. A Hármaskönyv elkészültének közelgő ötszáz éves évfordulója arra is lehetőséget nyújthat, hogy középkori építészetünk ezen fontos emléke régészeti kutatás és helyreállítás helyszíne lehessen. Ezzel a középkori és újkori nemesi rezidenciák egy különleges együttese válna látogathatóvá Alsópetényen. ♡

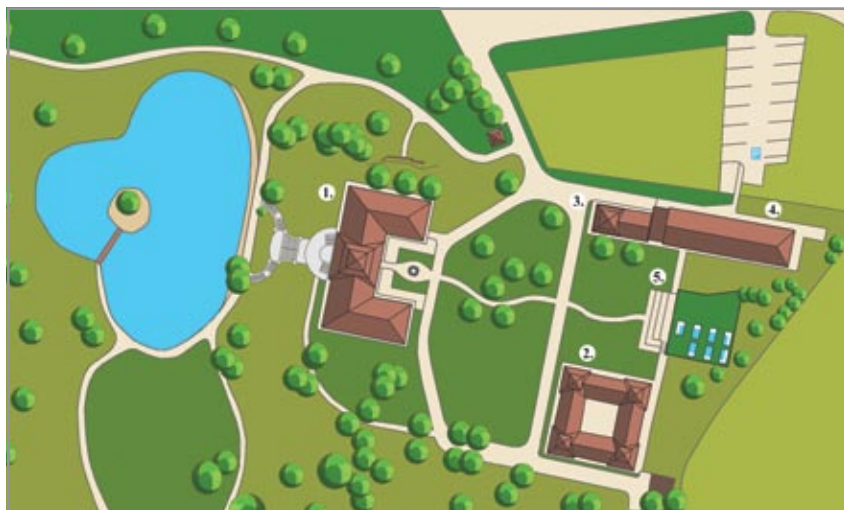
Irodalom

<http://www.pronaykastely.hu/mult>

Badál Ede: *Kastélyok, kúriák Pest, Heves és Nógrád megyében*. Budapest, 1987.

Csajbók Csaba: *A kontrasztok harmóniája. Panzió és uszoda az egykori Prónay-kastélyok parkjában*. *Metset* 2011/5 szeptember-október, 48-51.

Laszlovszky József (szerk.): *Az alsópetényi Prónay-kastély*. Budapest, 2011.

A Prónay-kastély épületei a helyreállítás után:
1. Nagykastély 2. Kiskastély
3. Majorsági épület átalakított része 4. Vendégház 5. Fürdőház

A templom melletti nemesi kriptá bejárata a Werbőczy-emlékművel (Fotó: Siklódi Csilla)

Alsópetény középkori eredetű temploma és a barokk harangtorony a helyreállítás előtt (Fotó: Lajti Balázs)

